

אנכי אנכי הוא מנחמכם

ספר אבדרהם סדר הפרשיות וההפטרות – תלת שיח הקב"ה, המלאכים, העם¹

ואומר במדרש על דרך צחות, כי תקנו לומר בתחילת הפטרות הנחמות "נחמו נחמו עמי" כלומר, שהקב"ה אומר לנביאים: "נחמו נחמו עמי". על זה משיבה כנסת ישראל: "ותאמר ציון עזבני ה'". כלומר, איני מתפייסת מנחמת הנביאים. ואומר ... "עניה סוערה לא נוחמה", כלומר הנביאים חוזרין ואומרים לפני הקב"ה: הנה כנסת ישראל לא נתפייסה בתנחומין שלנו. על זה חוזר הקב"ה ואומר: "אנכי אנכי הוא מנחמכם". ואומר עוד: "רני עקרה לא ילדה" ואומר: "קומי אורי כי בא אורך". על זה משיבה כנסת ישראל: "שוש אשיש בה' ", כלומר, עתה יש לי לשוב ולשמח "תגל נפשי באלוהי כי הלבישני בגדי ישע וגו'".²

תוספות מסכת מגילה לא ע"ב – לקראת ראש השנה

דרך הנחמות להיות הולכות ומשובחות יותר ... ולעולם שוש אשיש באתם נצבים דהיינו שבת שלפני ראש השנה, לפי שהוא סוף הנחמות.³

אֲנֹכִי אֲנֹכִי הוּא מְנַחֲמְכֶם מִי אֶת וְתִירָאִי מֵאֲנוּשׁ יָמוּת וּמִכֶּן אֲדָם חָצִיר יִנָּתֵן ... הַתְּעוֹרָרִי הַתְּעוֹרָרִי קוּמִי יְרוּשָׁלַם אֲשֶׁר שָׁתִית מִיָּד ה' אֶת כּוֹס חֲמָתוֹ אֶת קַבְּעַת כּוֹס הַתְּרַעְלָה שְׁתִית מְצִית: (ישעיהו נא יב, יז).⁴

שמות רבה פרשה כט סימן ט – אנכי של מתן תורה ואנכי של הגאולה

א"ר אבהו בשם ר' יוחנן: כשנתן הקב"ה את התורה, צפור לא צווח, עוף לא פרח, שור לא געה, אופנים לא עפו, שרפים לא אמרו: קדוש קדוש, הים לא נזדעזע, הבריות לא דברו, אלא העולם שותק ומחריש. ויצא הקול: "אנכי ה' אלהיך". וכן הוא אומר: "את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם ... קול גדול ולא יסף" (דברים ה יט) ... כשאדם קורא לחבירו יש לקולו בת קול. והקול שהיה יוצא מפי הקב"ה לא היה לקולו בת קול ...⁵ כשדבר הקב"ה על הר סיני השתיק כל העולם כדי שידעו הבריות שאין חוץ ממנו, ואמר: "אנכי ה' אלהיך". ולעתיד לבוא כתיב: "אנכי אנכי הוא מנחמכם" (ישעיהו נא יב).⁶

¹ ר' דוד ב"ר יוסף אבדרהם חי בספרד במאה 14. משערים שהיה תלמידו של ר' יעקב בעל הטורים. ספרו המכונה 'ספר אבדרהם' כולל הלכות, מנהגים ופירושים על התפילה וכן גם פירושים ופסקים מאת פוסקים קדומים. הספר חזר ונדפס בירושלים תשכ"ג [1963] עם תיקונים רבים על-פי הדפוסים הראשונים וכתבי יד. ממדורה זו ציטטנו.

² אמירה זו של אבדרהם שוזרת את שבע הפטרות הנחמה, על פי הפסוק הראשון של כל הפטרה, באופן שיוצר דו-שיח בין הקב"ה לעם ישראל, דרך הנביאים. (את המדרש שכפי הנראה עליו הוא מסתמך נשמור לסוף דברינו) ולפי זה הנחמות העיקריות הן: הראשונה, הרביעית והשביעית. למספר אי-זוגי יש אמצע. ארבע הוא אמצע של שבע (שניים הוא אמצע של שלוש). הנחמה הרביעית, בפרשתנו, בה הקב"ה פונה לעם בלשון ישירה: אנכי אנכי הוא מנחמכם, עומדת באמצע בין שלוש הראשונות שאינן מרצות את עם ישראל משום שהנחמה היא באמצעות שליחים, ובין שלוש הבאות שבשתיים מהן יש חזרה על פנייה בגוף ראשון מהקב"ה לעם ישראל ובשביעית יש פיוס והתמצות של העם. מה גורם לנחמה לשנות כיוון עד שהעם בסוף מתרצה? אנכי אנכי הוא מנחמכם – הנחמה הרביעית, האמצעית, שהיא פניה ישירה ובלתי אמצעית? היא שגרמה למפנה? האמנם?

³ אנו רגילים לתקופות מעבר כגון שבעה השבועות של ספירת העומר: מיציאת מצרים למתן תורה, (ותקופות מעבר נוספות כגון בין המצרים, עשרת ימי תשובה, מיום כיפור לסוכות, מהזכרת הגשם לשאילת הגשם, תקופות מעבר נוספות?) ואולי לא תמיד שמם לב למעבר זה, שגם הוא בדיוק שבעה שבועות, והוא מעשה ידי אדם והיסטוריה ולא קבוע בתורה או בטבע, ועומד בין חורבן הבית לראש השנה ולימי הדין, הרחמים והסליחות וחג הסוכות. שבעה השבועות של ספירת העומר מסמלים את המעבר משעבוד ויציאה לחירות פיסית, ויחד עם מתן תורה גם לחירות רוחנית. שבעה שבועות הנחמה מסמלים את המעבר מאבל לסליחה ופיוס, מנפילה לעמידה. לכן מצטרף הכלל בלוח העברי שלעולם פרשת נצבים תחול לפני ראש השנה. ראו דברינו אתם נצבים - שוש אשיש בה'.

⁴ הדרשה של אבדרהם המתמקדת בפסוק הראשון של כל הפטרה היא יפה ונאה, אבל לא משקפת בהכרח את תוכן ההפטרה. אם נקרא את ההפטרה שלנו במלואה, נמצא שאין היא מכילה רק מילים יפות והבטחות לעתיד טוב ונשגב, אלא גם סוקרת את העבר בלי כחל ושרק, לא נמנעת מעריכת חשבון ומזכירה ביטויים ודברים קשים, כגון: "כוס התרעלה", "מי ינוד לך השוד והשבר", "חמת ה' גערת אלהיך" ועוד. אמנם, בסוף ההפטרה מופיעים הפסוקים הנפלאים: "מה נאוו על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום מבשר טוב משמיע ישועה אמר לציון מלך אלהיך: קול צפצפה נשא קול יחדו ירגנו כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון ... כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכו כי ה' לְפָנֶיכֶם ה' וּמֵאִסְפָּקֶם אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל". אבל אפשר שאזכור העונש והתקופות הקשות, ישירות מפי הקב"ה, ישירות מ"אנכי" הכפול, גם הוא חלק מהנחמה שבסוף מתקבלת. חשבון נפש הוא תנאי לפיוס וסליחה. ואנו נתמקד, כדרשה של אבדרהם, בפסוק הראשון ובביטוי הפותח: "אֲנֹכִי אֲנֹכִי הוּא מְנַחֲמְכֶם" ונסה למצוא בו פתרונים, בעזרת המדרש, כמובן.

⁵ בקטע שהשמטנו, מצויה הרחבה של הרעיון של קול שהוא שקט, קול של "אין קול ואין עונה ואין קשב", דרך אזכור והשוואה עם אליהו בהר הכרמל שהתגרה בנביאי הבעל שצעקו: הבעל עננו. והיה שם שקט אחד גדול שהוא חלק מהנס - לא פחות מהאש שירדה אח"כ מהשמים. וההמשך שם במעמד אליהו בהר חורב בו הקב"ה מתגלה ב"קול דממה דקה", מתבקש ביותר (למרות שאינו מוזכר במדרש שם), שהרי אנו עוסקים בהתגלות על הר סיני. ראו דברינו אליהו בהר חורב וקול דממה בפרשת פנחס.

⁶ בשעת הגאולה והנחמה השלמים ישרור שקט בעולם כבשעת מעמד הר סיני ולקולו של הקב"ה אשר בא לגאול את עם ישראל לא תהיה בת קול. קול נטו ללא הד. ענין זה של השקט שישרור בשעת הגאולה והקול ללא הד, לא הבינו עד סופו ונשמח לשמוע

איכה רבה פרשה א סימן כג – נתחללה השבועה והשתנה הימין?

"הָאֵפֶס לְנֶצַח חֲסִדוֹ"⁷ - מהו האפס? אמר ר' ראובן: לשון יוני הוא כמה דאת אמרת: "ואמר אפס" (עמוס ו י).⁸ "גמר אומר לדור ודור" - ר' חנינא בר פפא ור' סימון. רבי חנינא אמר: נגמר אותו דבר שדברתה למשה בסיני: "והנחתי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם" (שמות לג יט). ר' סימון אומר: הא חסילה והא מסכמא, על ידי ירמיה שאמר: "כי אספתי את שלומי מאת העם הזה נאם ה' את החסד ואת הרחמים" (ירמיה טז ה) ... א"ר שמואל בר' נחמני: נתחללה אותה שבועה שכרת עמנו בחורב ונשתנית הימין.⁹

פסיקתא דרב כהנא פרשה יט סימן א – תיקון רוחני לצד הפיס

"חֲרָפָה שְׁבָרָה לְבִי וְאֶנְשָׁה וְאֶקְנָה לְנוֹד וְאֶין וְלִמְנַחֲמִים וְלֹא מְצֹאֲתִי" (תהלים סט כא) - חרפה שחרפו אותנו עמונים ומואבים. את מוצא כיון שגרמו העונות ונכנסו גוים לירושלם, נכנסו עמהם עמונים ומואבים, ונכנסו לבית קודש הקדשים ונטלו את הכרובים ונתנון בכליבה, והיו מחזירים אתם בכל חוצות ירושלם והיו אמרין: לא היו ישראל אומרין שאין אנו עובדין ע"ז? ראו מה היו עושים! זהו שכתב: "יען אמר מואב ושעיר הנה ככל הגוים בית ישראל" (יחזקאל כה ח). ומה הוון אמרין? ווי ווי כולן כחדה. מאותה שעה אמר הקב"ה: "שמעתי חרפת מואב וגידופי בני עמון אשר חרפו את עמי בני ישראל ויגדילו על גבולם וכו', לכן חי אני נאם ה' צבאות אלהי ישראל כי מואב כסדום תהיה ובני עמון כעמורה" (צפניה ב ט). "ואנושה" - באת עלי מכה גברתנית ומתישת אותי. "ואקוה לנוד ואין ולמנחמים ולא מצאתי" - אמר הקב"ה: אנכי אנכי הוא מנחמכם.¹⁰

פסיקתא רבתי פרשה לג ד"ה דבר אחר אנכי - למה פעמיים אנכי

דבר אחר: "אנכי אנכי" למה שני פעמים אנכי אנכי? אלא, לפי שבסיני קבלו שני אנכי: "אנכי ה' אלהיך" (שמות כ ב), "כי אנכי ה' אלהיך אל קנא" (שם שם ד) לפיכך הקב"ה מנחמכם בשני אנכי: "אנכי אנכי הוא מנחמכם".¹¹

לקח טוב משואבי המים (האם הוא מרמז על הגאולה הנסתרת של ימינו?). עכ"פ, עצם הקשר למעמד הר סיני – האנכי הכפול של הגאולה כנגד האנכי היחיד של מעמד הר סיני – מובא במדרשים רבים. ראו, למשל פסיקתא דרב כהנא פסיקא יט (המוקדשת כולה לנחמה הרביעית אותה אנו דורשים) סימן ה: "אנכי אנכי הוא מנחמכם (ישעיה נא יב). ר' אבון בשם ריש לקיש: למלך שכעס על מטרונא וטרדה והוציאה מבית פלטין שלו. לאחר ימים ביקש להחזירה, אמרה: יכפול כתובתי ואחר כך הוא מחזירני. כך אמר הקב"ה לישראל: בני, בסיני אמרתי לכם פעם אחת אנכי ה' אלהיך (שמות כ ב), ובירושלם לעתיד לבוא אני אומר לכם שני פעמים: אנכי אנכי הוא מנחמכם. ובזכות מה? בזכות הכתובה היינו התורה, שלא נשארה כספר חתום שכתוב בו "אנכי ה' אלהיך", אלא ספר הלכות שעם ישראל נשא איתו וקיים אותו, גם אם לא בשלימות, לאורך השנים, כפי שנראה בהמשך.

⁷ באחד המדרשים הקשים ביותר של החורבן, עובר הדרשן מפסוקי איכה אל פסוקים קשים לא פחות בתהלים פרק עח (ראו כל קבוצת הפרקים שם, עז-עט): "אֲזַכֶּרָה נְגִינָתִי בְלִילָה עִם לִבִּי אֲשִׁיחָה וְיַחְפֹּשׁ רוּחִי: הִלְעוּלָמִים יִזְנַח אֲדָנִי וְלֹא יִסִּף לְרָצוֹת עוֹד: הָאֵפֶס לְנֶצַח חֲסִדוֹ גָּמַר אֶמֶר לֹד וְדָר: הִשְׁכַּח חַנוּת אֵל אִם קִפֵּץ בְּאֶף רַחֲמֵי סֵלָה: וְאֶמֶר חֲלוּתִי הִיא שְׁנוֹת יָמַי עָלְיוֹ".

⁸ "וְנִשְׁאָר דּוֹדוֹ וּמִקְרָפוֹ לְהוֹצִיא עֲצָמִים מִן הַבֵּית וְאֶמֶר לְאִשְׁרֵי בִּירְכָתִי הַבֵּית הַעוֹד עִמָּךְ וְאֶמֶר אֵפֶס וְאֶמֶר הֵס כִּי לֹא לְהַזְכִּיר בְּשֵׁם ה'".

⁹ מדרשים רבים שייכים לקבוצה שלא מהססת "ללכת עד הסוף" ולדבר בגלוי על ניתוק הברית. והדברים רחבים ועמוקים ולא נוכל לדון בהם כאן. ראו דברינו [הנחמה השנייה](#) בפרשת עקב וכן [עבד שמכרו רבו – ניתוק הברית](#) בתשעה באב. (יסוד הדברים הוא הפסוק ביחזקאל כ לב: "וְהִעֲלָה עַל רוּחָם הָיוּ לֹא תְהִיָּה אֲשֶׁר אֲתָם אֲמָרִים נְהִיָּה כְּגוֹיִם כְּמִשְׁפָּחוֹת הָאֲרָצוֹת לְשֶׁרֶת עֵץ וְאֶבֶן"). ניתוק הברית בעקבות החורבן, מחייב חידוש הברית בנחמה. "אנכי מנחמכם" חייב ללכת עם חידוש "אנכי ה' אלהיך". ובכפליים כדלהלן.

¹⁰ החורבן לא היה רק פיס, אלא גם חורבן רוחני וחילול שם שמים. אויבי ישראל חושפים את קלונם ברבים ומראים שכביכול עם ישראל הסתיר עבודה זרה בבית קדשי הקדשים! ראו גם איכה רבה פתיחתא ט. קלון כזה הוא "מכה אנושה" ואינו יכול להישאר ללא מענה. "אנכי אנכי הוא מנחמכם" חייב להכיל מענה לא רק לחורבן הפיסי, אלא גם לחורבן הרוחני ולחילול שם שמים. נחמה אמיתית חייבת לחזור למעמד הר סיני ולחדש את הברית בין עם ישראל והקב"ה. זאת ועוד, הנחמה איננה רק חסד ובתגובה לחילול השם שאי אפשר עוד לסובלו, אלא גם בזכות. האויבים שמחריפים את עם ישראל ומציגים את קלונם ברבים, דוחים אותם ולא רוצים בקרבם. והכל בשל היותם יהודים אשר שומרים על התורה - על "אנכי ה' אלהיך" עם כל המצוות אשר באות להפריד בינם ובין הגוים. ראו עוד בפסיקתא דרב כהנא יט ב: "את מוצא כיון שגרמו העונות ונכנסו גוים לירושלם, גזרו שבכל מקום שיהו ישראל בורחים יהו מסגירים אותם. בקשו לברוח לדרום ולא הניחו להם ... בקשו לברוח למזרח ולא הניחו להם ... בקשו לברוח לצפון ולא הניחו להם ... בקשו לברוח למערב. אמר להם הקב"ה: הא אקשיתון אפיוכו (הקשיתם אפכם). אמרו לפניו: ריבון העולמים, אלול נשאנו מהם או נשאנו להם, היה מי מהם רואה את בתו או בנו (נכדיו) עומד על השער ולא היה מקבל אותו?). הוי כי אתה עשית. הבאת יום קראת ויהיו כמוני - כמוני בצרה ולא כמוני ברווחה. אין מנחם לי - אמר הקב"ה: אנכי אנכי הוא מנחמכם". חובת הקב"ה היא לנחם את העם שמרגע שקבל על עצמו את התורה ב"אנכי ה' אלהיך" ירדה מחיצה בינו ובין אומות העולם. וכבר הארכנו בנושא זה בפרשת מטות [שרשי האנטישמיות](#) ובאמרה הידועה: "למה נקרא שמו סיני? שממש ירדה שנהא לאומות העולם" (שמות רבה ב ד).

¹¹ בתוך עשרת דברות, מדייק פסיקתא רבתי, יש כבר שני "אנכי". לצד "אנכי ה' אלהיך", קיים גם: "כי אנכי ה' אלהיך אל קנא פקד עון אבת על בנים על שלשים ועל רבעים לשנא". צריכים אנו לשני "אנכי" של ישעיהו ואין הם סתם לשון מליצה וחזיון (ראו דעת

איכה רבה פתיחתא כד – רחל מכה את הקנאה

... באותה שעה קפצה רחל אמנו לפני הקב"ה ואמרה: ... ומה אני שאני בשר ודם עפר ואפר לא קנאתי לצרה שלי [לאה] ולא הוצאתיה לבושה ולחרפה, ואתה מלך חי וקיים רחמן, מפני מה קנאת לעיני שאין בה ממש והגלית בני, ונהרגו בחרב, ועשו אויבים בהם כרצונם?! מיד נתגלגלו רחמיו של הקב"ה ואמר: בשבילך רחל אני מחזיר את ישראל למקומן.¹²

פסיקתא דרב כהנא פיסקא יט אנכי אנכי – הכתובה המעודדת והמנחמת¹³

אנכי אנכי הוא מנחמכם - ר' אבא בר כהנא בשם ר' יוחנן: למלך שקידש למטרונא וכתב לה כתובה מרובה, כך וכך חופות אני אעשה לך, כך וכך תכשיטין אני נותן לך, כך וכך טיסבריות אני נותן לך. הניקה והלך לו למדינת הים, ושהא שם שנים הרבה. והיו חברותיה מונות¹⁴ אותה ואומרות לה: עד אימתי את יתיבה, סב לך בעל עד דאת טלייה עד דחיילך עליך.¹⁵ והיתה נכנסת בתוך ביתה ונוטלת כתובתה וקורא בה ומתנחמת. לאחר ימים בא המלך ממדינת הים, אמר לה: בִּיתִי, תמיה אני היאך הימתנת לי כל השנים הללו?! אמרה לו: אדוני המלך, אילולי כתובה מרובה שכתבת לי, כבר היו חבירותי מאבדות אותי ממך. כך, לפי שבעולם הזה אומות העולם מונים לישראל ואומרים להם: עד מתי אתם מומתים על אלהיכם ונותנים נפשותיכם עליו ונהרגים עליו? כמה צער הוא מביא עליכם, כמה בוזים הוא מביא עליכם, כמה ייסורים הוא מביא עליכם! בואו לכם אצלנו ועושין אנו אתכם דוכסין ואפרכין ואיסטרטיליטים.¹⁶ וישראל נכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ונוטלין ספר תורה וקורין בו: "והתהלכתי בתוכםם והפריתי אתכם והרביתי אתכם והקימותי את בריתי אתכם" (ויקרא כו ט) ומתנחמים.¹⁷ כשיגיע הקץ, הקב"ה אומר לישראל: תמיה אני היאך הימתנתם לי כל השנים הללו! וישראל אומרים לפני הקב"ה: ריבון העולמים, אילולי ספר תורה שכתבת לנו, כבר היו אומות העולם מאבדין אותנו ממך. הדא הוא דכתיב: "זאת אשיב אל לבי על כן אוחיל" (איכה ג כא). וכן דוד אומר: "לולי תורתך שעשועי אז אבדתי בעיני" (תהלים קיט צב).¹⁸

מקרא בהערה 22 להלן). "אנכי" האחד שיחזור ויחדש את הברית של מעמד הר סיני והשני שיכה את הקנאה, את האל המקנא שנביאי ישראל מקנאים שוב ושוב לכבודו ומשמש תירוץ לשנאת הגויים. מי הוא או שמה היא שמכה קנאה זו?¹² לאור מדרש פסיקתא רבתי הקודם, מקבל מדרש ידוע זה, בו רחל היא היחידה מאבות ואמהות האומה שמצליחה לבקש רחמים על עם ישראל שיוצא לגלות, משמעות חדשה. (ראו המדרש המלא במקור שם) זו התשובה ל"אל קנא". איך אתה האל יכול לקנא בעבודה זרה - בדבר שאין בו ממש - בעוד שאני, רחל, בשר ודם לא קנאתי בלאה אחותי (ואם כן קנאתי, שהרי כך כתוב בפירוש "ותקנא רחל באחותה" (בראשית ל א), עכ"פ לא הוצאתיה לבושה ולחרפה!) ואיך אתה מקנא ומוציא את עמך לחרפה ובושה. ראו דברינו [והלוא אין בה ממש](#) בפרשת כי תשא, שם גם הבאנו את שאלת הפילוסוף לרבן גמליאל: מפני מה הקב"ה מתקנא בעבודה זרה. (במאמר מוסגר, יש כאן אולי גם עקיצה בהשוואה של הקב"ה ליעקב. ראו דברינו [יעקב ורחל – השבר הגדול](#) בפרשת יצא, שם דנו בכעסו הבלתי מוצדק של יעקב כלפי רחל שכל קנאתה הייתה משום שבקשה פרי בטן. האם גם אתה "אך אפים ורב חסד" מקנא וכועס כיעקב בשר ודם?). אך לא רק רחל, גם הנביאים קוראים תיגר על פסוק קשה זה של "אל קנא". הם שיינו דברים קשים שאמר משה רבם באהבתם את עם ישראל. ראו מסכת מכות דף כד עמוד א: "ארבע גזירות גזר משה רבנו על ישראל, באו ארבעה נביאים וביטלו... משה אמר: "ובגויים ההם לא תרגיע", בא ירמיה ואמר: "הלוך להרגיעו ישראל" ... משה אמר: פוקד עון אבות על בנים, בא יחזקאל וביטלה: הנפש החוטאת היא תמות".

¹³ אנחנו חוזרים לפסיקתא דרב כהנא פיסקא יט שמוקדשת כולה להפטרות השבת "אנכי אנכי הוא מנחמכם".

¹⁴ מקניטות, מרגיזות.

¹⁵ תרגום: עד מתי עד יושבת (ממתנה), קחי לך בעל עד שאת צעירה, עד שכוחך איתך.

¹⁶ אלה אותם חברות ואותם אומות העולם שבסימן קודם בפסיקתא זו עם ישראל מתלונן על הקב"ה: "כי אתה עשית - לא כך היית מצוה עלי ואומר לי אל תשיחי עם שכנותיך ואל תשאלני להן ולא תשאלני מהן? ... לא אתה הוא שעשית? ולא כך הכתבת לנו בתורה, לא תתחתן במ בתך לא תתן לבנו ובתו לא תתן לבנך (דברים ז ג)? אילו נסיבנין מינהין או אנסיבנין להין, הייזא מנהין הוות מחמא ברא או ברתא קאים על תרעיה ולא הוה מקבל יתיה? הוי כי אתה עשית". ראו מדרש זה בהערה 10 לעיל

¹⁷ מעניין שדרשן בוחר בפסוקים מהברכה שלפני התוכחה, בסוף ספר ויקרא, במקום בפסוקי הנחמה שבסוף התוכחה שם, בסוף פרק כו: "וְזָכַרְתִּי אֶת־בְּרִיתִי יַעֲקֹב וְאֶת־בְּרִיתִי יִצְחָק וְאֶת־בְּרִיתִי אַבְרָהָם אֲזַכֵּר וְהָאָרֶץ אֲזַכֵּר: ... וְאֶת־גִּם־זֹאת בְּהִיּוֹתָם בְּאֶרֶץ אֲבִיהֶם לֹא־מֵאֲסִיתִים וְלֹא־גִלְתִּים לְכָל־עַם לְהַפִּיר בְּרִיתִי אִתָּם כִּי אֲנִי יְקֹוֹק אֱלֹהֵיהֶם. וכו'". ראו דברינו [לא מאסיתם ולא גליתם](#) בפרשת בחוקותי.

¹⁸ ראו מקבילה למדרש זה באיכה רבה ג ז, אלא ששם מובאת הדרשה על הפסוק: "זכור עניי ומרודי - כנסת ישראל אומרת לפני הקב"ה: רבש"ע, זכור ענויין שעניתי, ומרודי שמרדתי בך, ויסורין שהריתני לענה ורוש, יצאו אלו באל". הייסורים הם הכפרה על העוונות. מקבילה נוספת מצויה בפסיקתא רבתי פיסקא כא על "אנכי" של עשרת הדברות. וזה אולי מתקשר קצת יותר לעניינינו כפי שראינו לעיל. אבל כאן, בפסיקתא דרב כהנא שנחשב במדרש קדום, נאמרת דרשה זו על "אנכי אנכי הוא מנחמכם"! מי פה בדיוק מנחם את מי? כאשר הקב"ה בא לנחם את בני ישראל הוא בעצם מופתע מכך שהם עדיין שומרים לו אמונים! שהם עדיין מייחלים לגאולה ולא התייאשו. שימו אגב לב, שהעם מתנחם כאן לא בפסוקי הנביאים, אלא בפסוקי התורה. בפסוקי הברכה של ספר ויקרא, שלאחר מהם באים פסוקי התוכחה שלכאורה מבטלים את הברית. והעם קשה העורף הזה, יושב בגלות ארוכה ופותח את פסוקי הברכה של פרשת בחוקותי שמותנים ב"אם בחוקותיי תלכו" (לא בפסוקי הברכה של פרשת כי תבוא שלאחריהם באה תוכחה קשה מנשוא ללא נחמה אחריה). ואולי גם את פסוקי התשובה, הגאולה והשיבה של פרשת נצבים, דברים פרק ל ודווקא בהם מוצא נחמה, ראו דברינו [מתשובה לשיבה](#) בפרשת נצבים. וכמעט אמרנו: אנכי אנכי הוא המנוחם על ידכם. ראו דברינו [נחמוני](#) [נחמוני עמי](#) בפרשת ואתחנן.

ויקרא רבה פרשה י סימן ב – למה דווקא ישעיהו

"אֶהְבֶּתְּ צֶדֶק וְתִשְׁנֶה רָשָׁע עַל כֵּן מִשְׁחָד אֱלֹהִים אֶלְהִיד שְׁמֹן שְׁשׁוֹן מִחֲבָרִיד" (תהלים מה ח).¹⁹ ר' עזריה בשם רבי יהודה בר סימון פתר המקרא בישעיה. אמר ישעיה: מטייל הייתי בבית תלמודי ושמעתי קולו של הקב"ה אומר: "את מי אשלח ומי ילך לנו?" (ישעיה ו ח) שלחתי את מיכה והיו מכין אותו על הלחי ... שלחתי את עמוס והיו קורין אותו פסילוס ... מעתה "את מי אשלח ומי ילך לנו?" מיד: "ואומר הנני שלחני" (ישעיה שם). א"ל הקב"ה: ישעיה, בני סרבנים הם, טרחנים הם.²⁰ אם אתה מקבל עליך להתבזות וללקות מבני, אתה הולך בשליחותי. ואם לאו - אין אתה הולך בשליחותי. אמר לו: על מנת כן: "גוי נתתי למכים ולחיי למורטים" (ישעיה נ ו) ואני כדאי לילך בשליחות אצל בניך.²¹

א"ל הקב"ה: ישעיה, "אהבת צדק" - אהבת לצדק את בני, "ותשנא רשע" - ששנאת מלחיבן, "על כן משחד אלהים אלהיך שמן ששון מחבריד". מהו "מחבריד"? א"ל: חייד, כל הנביאים קבלו נבואות נביא מן נביא: "ויוצא מן הרוח אשר עליו" (במדבר יא כה), "ויואמרו נחה רוח אליהו על אלישע" וגוי (מלכים ב ב טו). אבל אתה, מפי הקב"ה: "רוח ה' אלהים עלי יען משח ה' אותי" (ישעיה סא א). חייד, שכל הנביאים מתנבאים נבואות פשוטות ואת נחמות כפולות: "עורי עוריי", "התעוררי התעוררי", "שוש אשיש", "אנכי אנכי הוא מנחמכם", "נחמו נחמו עמי".²²

פסיקתא דרב כהנא נספחים פרשה ו - ישעיהו המרפא הגדול

אין לך קללה שקלל ישעיה את ישראל שלא חזר וריפא אותה. כגון, בתחילה אמר: "הוי גוי חוטא" (ישעיהו א ד), ובסוף אמר: "פתחו שערים ויבוא גוי צדיק" (שם כו ב). תחילה אמר: "זרע מרעים בנים משחיתים" (שם א ד), וסוף אמר: "בנים לא ישקרו" (שם סג ח). ולא עוד, אלא שריפא ישעיה מה שקיללו אחרים. ... ירמיה אמר: "בכה תבכה בלילה" (איכה א ב), וישעיה אמר: "בכה לא תבכה חנון יחנך לקול זעקך כשומעתו ענך" (ישעיה ל יט). ירמיה אמר: "ודמעתה על לחיה" (איכה שם), וישעיה אמר: "ומחה ה' אלהים דמעה מעל כל פנים" (ישעיה כה ח) ... ירמיה אמר: "אין לה מנחם מכל אוהביה" (איכה א ב), ישעיה אמר: "אנכי אנכי הוא מנחמכם" (ישעיה נא יב). ירמיה אמר: "והאבדתי מהם קול ששון" (ירמיה כה י), ישעיה אמר: "שוש אשיש בה" (ישעיה סא י).²³

¹⁹ בימינו מעורר פסוק זה אסוציאציה עם רבי שמעון בר יוחאי, אך זהו קישור מאוחר בהשפעת ספרות הקבלה המאוחרת והפיוט (בזוהר, נדרש פסוק זה על יעקב אבינו). המדרש מקשר פסוק זה עם דמויות כמו אברהם (בראשית רבה מט), אהרן (ויקרא רבה הנ"ל) ודוד (ילק"ש שמואל רמז קכד). וכן ישעיהו נביא הנחמה הגדול כפי שנראה במדרש זה.

²⁰ בכך, ממשיך ישעיהו את משה ואהרן. ראו שמות רבה ז ג: "ויצום אל בני ישראל - אמר להם הקב"ה: בני סרבנים הן, רגזנין הן, טרחנין הן. על מנת כן תהיו מקבלין עליכם, שיהיו מקללין אתכם שיהיו מסקלין אתכם באבנים". ראו דברינו [בני סרבנים הם](#) בפרשת שמות. בהדרגה נראה שהנביאים שאותם דוחה כנסת ישראל עפ"י דרשת אבודרהם, הם בסופו של דבר כלי הקיבול והצינור לדבר ה'. הם נושאי הכאב והנחמה. וכי יש לנו "צינור" אחר לשמוע את דבר ה'?

²¹ ראו שם הפסוקים כולם: "ה' נתן לי לשון למודים לדעת לענות את יען דבר יעיר בבקר בבקר יעיר לי אֶזֶן לִשְׁמַע פְּלִמּוּדִים: ה' פָּתַח לִי אֶזֶן וְאֲנִי לֹא מְרִיתִי אַחֲרָיו לֹא נִסְוֹגְתִּי: גִּי נָתַתִּי לְמַפִּים וְלִחַיִּי לְמַרְטִים פָּנִי לֹא הִסְתַּרְתִּי מִקְלָמוֹת וְרָק: וְה' יַעֲזֹר לִי עַל כֵּן לֹא נִקְלַמְתִּי עַל כֵּן שְׁמִיתִי פִּנִי פְּחִלְמִישׁ וְאֶדַע כִּי לֹא אָבוֹשׁ". כל זה בישעיהו פרק נ באמצע נבואות הנחמה. פסוקים אלה קראנו דווקא [בנחמה השנייה: "ותאמר ציון עזבני ה'"](#) - פרשת עקב. איך זה מסתדר עם דרשת אבודרהם?

²² כל הנחמות והנבואות מפי הנביאים קבלנו: "כל הנביאים הולכים אצל ירושלים לנחמה" (מדרש זוטא איכה פרשה א). גם כאשר הנביא מדבר בלשון של דיבור ישיר בין הקב"ה לעם ישראל אין זה אלא לכבוד הנביא שהוא שם פה לישראל ויודע מתי לסלק עצמו ולעמוד בצד (ויקרא רבה א ה). אז מה המיוחד בדברי ישעיהו? מה עושה אותו למנחם הגדול ולהרגשה שאנו שומעים את דברי הקב"ה ישירות מפי הגבורה וחוזרים בכך למעמד הר סיני בו "אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענו" (מכות כד ע"א)? התשובה, לכאורה, היא לשונו הפיוטית והמיוחדת של ישעיהו שמסימיני ההיכר הבולטים שלה היא החזרה הכפולה: "נחמו, נחמו", "אנכי אנכי". ראו מבוא לפירוש דעת מקרא לספר ישעיהו דרכי לשון ומליצות בספר ישעיהו, עמוד 30. ולשיטתנו, לא רק מליצה ולשון נשגבה כן, אלא לשון כפולה של חידוש הברית ע"י ישעיהו כממשיכו של משה. אגב, שימו לב ששלוש מתוך הציטוטים הכפולות שהמדרש מביא הן הנחמה הראשונה, הרביעית והשביעית בסדר שבע הנחמות שלנו. ראו הערה 2 לעיל על הפטרת השבת שהיא "הנר האמצעי" במנורת שבעת קני הנחמה.

²³ ובאיכה רבה פרשה א סימן כג מודגש הסדר ההיסטורי. ישעיהו המנחם בא לפני ירמיהו נביא החורבן. ישעיהו הקדים תרופה למכה: "את מוצא שכל נבואות קשות שנתנבא ירמיה על ישראל הקדים ישעיה ורפאן. ירמיה אמר: איכה ישבה בדד, ישעיה אמר: ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה (ישעיה מט כא). ירמיה אמר: בכה תבכה בלילה, ישעיה אמר: בכה לא תבכה חנון יחנך (ישעיהו ל יט). ירמיה אמר: פרשה ציון בידיה אין מנחם לה, ישעיה אמר: אנכי אנכי הוא מנחמכם. ירמיה אמר: צדיק הוא ה', ישעיה אמר: ועמך כלם צדיקים (ישעיהו ס כא). ירמיה אמר: קראתי למאהבי, ישעיה אמר: וקראת ישועה חומותיך (שם שם יח)". וביתר פירוט לגבי הפסוק "אין מנחם לה" המעומת מול "אנכי אנכי הוא מנחמכם". ראו איכה רבה א כו איך ניתן לדרוש גם אותו בלשון נחמה ותקווה, אך גם זאת, לא מירמיהו אלא מישיעיהו: "אין לה מנחם - א"ר לוי: כל מקום שנאמר אין - הוה לה. ותהי שרי עקרה אין לה ולד (בראשית י"א), והוה לה שנאמר: וה' פקד את שרה (בראשית כ"א). ודכוותיה, ולחנה אין ילדים (שמואל א א), והוה לה, שנאמר: כי פקד ה' את חנה. ודכוותיה: ציון היא דורש אין לה (ירמיה ל), והוה לה, שנאמר: ובא לציון גואל (ישעיה נט). אף כ(א)ן את אומר: אין לה מנחם, והוה לה, שנאמר: אנכי אנכי הוא מנחמכם". אפשר היה למצוא פסוקים גם בירמיהו של היפוך מ"אין" ליש (הוה לה) ומחורבן לנחמה ותקווה. ראו למשל, בנושא ישיש ומשוש חתן וכלה, ירמיהו לג יא מול ירמיהו כה י טז, טז זל. אבל הדרשן מבקש

מדרש זוטא איכה (בובר) פרשה א סימן יד – ירמיהו בכפליים וישעיהו בכפליים

כתיב: "נחמו נחמו עמי" (ישעיה מ א) - למה שני פעמים? רבי אומר: לפי שכל מכות שלהן כפולות, שכן ירמיה היה אומר: "שבר על שבר נקרא" (ירמיה ד כ), "בכו תבכה בלילה" (איכה א ב), "עיני עיני יורדה מים" (שם ש טז), "חטא חטאה ירושלם" (שם ש ח). וכל כך למה? לפי שחטאו בכפלים, שנאמר: "כי שתי רעות עשה עמי" (ירמיה ב ג). וכיון שחטאו בכפלים לקו בכפלים, שנאמר: "כי לקחה מיד ה' כפלים בכל חטאתיה" (ישעיה מ ב). ולפי שמכותיה כפולות, כך נחמותיה כפולות, שנאמר: "נחמו נחמו עמי" (שם מ א), "עורי עורי" (שם נב א), "קומי אורי כי בא אורך" (שם ס), "אנכי אנכי הוא מוחה פשעך" (שם מג כה), "אנכי אנכי הוא מנחמכם" (שם נא יב), "אנכי אנכי הוא מוחה פשעך" (שם מג כה), "שוש אשיש בה" (שם סא י), "סולו סולו" (שם סב י).²⁴

מדרש זוטא - איכה (בובר) נוסח ב' פרשה א "מי יתנך" – המקור לאבודרהם?

... באותה שעה חוזרים ומתכנסין כל הנביאים והולכים אצל ירושלם לנחמה. אמר להם הקב"ה: למי אתם צריכים לנחם תחילה, לי או לה ... אלא אע"פ כן, לכו ופייסוה. מיד מתקבצים כולם והולכים לירושלים. כיון שרואה אותם אומרת להם: לתנחומין שלכם אינני צריכה על צרות שעברו על בני. מיד חוזרים לקב"ה ואומרים לפניו: רבש"ע, אינה מקבלת תנחומין ממנו. והקב"ה אומר להם: אלך אני בעצמי ואפייסנה, לפי שעברתי לה על הדין. כתוב בתורה: "לא תעבוד בבכור שורך ולא תגוז בכור צאנך" (דברים טו יט), ובישראל כתיב: "בני בכורי ישראל" (שמות ד כב), ואמרתי להם: "הביאו את צואריכם בעול מלך בבל" (ירמיה כז יב). כתיב בתורת: "לא תשנא את אחיך בלבבך" (ויקרא יט יז), ואני שנאתיה.²⁵ לכך אני ראוי לפייסה, מיד הלך הקב"ה לפייסה, ואמר לה: כעס זה למה? אמרה לו: רבש"ע, ולא אכעוס שהגליתני לבין אומות העולם, וקללתני קללות רעות ונהפכו פני כשולי קדירה, ובכל זאת קדשתי את שמך הגדול והקדוש! אמר לה: כנגד זכות שעשית לי, כך יש לך חובה. למה כעסתי עליך? לפי שעברת על תורתי ... כתבתי: "שופך דם האדם באדם דמו ישפך" (בראשית ט ו), ואתה כתבת: "אנשי רכיל היו בד למען שפוך דם" (יחזקאל כב ט), כתיב: "לא תרצח לא תנאף לא תגנוב" (שמות כ יב), ואתה כתבת: "אלה וכחש רצוח וגנוב ונאוף" (הושע ד ב). אמרה לפניו: רבש"ע, כיון שהגליתני לבין אומות העולם בדין הוא שלא אשמור מצותיך, ואעפ"כ קיימתי מצותיך. אמר לה: בתי, הגיע זמנך ליגאל. מיד אומרת: איני מתנחמת עד שתראה לי נקמה מאותם רשעים שציערוני וחרפו את שמך הגדול ...²⁶

שבת שלום**מחלקי המים**

מים אחרונים: בהמשך למדרש פסיקתא דרב כהנא יט והערה 10 לעיל, על הקנטור של הגויים על עם ישראל שגם הוא עבד עבודה זרה ואיננו טוב מהם, ראו דברינו [מה נשתנו אלו מאלו](#). ראו גם הדף [ממזרח שמש עד מבואו גדול שמי בגויים](#) (ואולי גם [ייתי ולא יאחמיניה](#)) כל אלה חוברים יחד להקצנה גדולה של הרעיון שאולי הקב"ה מאס בישראל ויש לו כעת את כלל אומות העולם. חז"ל לא הססו ללכת 'עד הקצה' ועוד בתקופה של התגברות הנצרות. החשש והסכנה ברורים, אך כך גם המשמעות האדירה של המשך הברית שלא נותקה. זו גבורת עולם המדרש!

להעמיד מול ישעיהו המנחם והמרפא מול ירמיהו נביא החורבן. האם איננו עושים עוול לירמיהו? מי שנשא בעול וסבל בגין כך, ניסה לשמור על שארית הפליטה בכל כוחו והלך עם העם בגלות?

²⁴ מדרש זה מגדיל לעשות ו"מוסיף שמן למדורה" (מה מקור הביטוי?). נבואות ישעיהו הן "נבואות כפולות" של נחמה, וזה מייחד את הפטרות הנחמה שכולן משלו, ואילו נבואות ירמיהו מאופיינות בלשון כפולה של חטא וחורבן! אפילו ההכרה שמספיק, שירושלים כבר לקחה בכפליים, באה מישעיהו ולא מירמיהו: "כי לקחה מיד ה' כפלים בכל חטאותיה" (ישעיה מ ב). כל הכעס הזה על ירמיהו! ראו שוב דברינו בפרשת עקב [הנחמה השנייה: ותאמר ציון עזבני ה'](#). וראו כמו כן דברינו [זכרונות](#) בראש השנה בו הראינו איך נסגר המעגל עם ירמיהו, שפסוקי הזכרונות לקוחים מספרו: "זכרתי לך חסד נעורך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה", "הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשועים כי מידי דברי בו זכור אזכרנו עוד" וכו'. ירמיהו זכה ב"נחמה השמינית" הפותחת את השנה החדשה.

²⁵ המדרש (בנוסח שבידינו) לא מביא כאן פסוק כמקור לשנאת הקב"ה את עם ישראל ברגע הזעם והתוכחה, אז אנו נשלים: "היָתָה לִי נִחְלָתִי פָאֲרִיָה בְיַעֲר נְתָנָה עָלַי בְּקוֹלָהּ עַל כֵּן שָׁנְאַתִּיָּה" (ירמיהו יב ח). שוב ירמיהו!

²⁶ סוף דבר הכל נשמע, נראה שזהו המדרש שעליו מסתמך אבודרהם. הוא ריכך אותו, אך במקור הדברים קשים וכלל לא פשוטים. תנאי לחידוש הברית הוא ליבון דברים יסודי במשולש: הקב"ה, ישראל ואומות העולם. והגם שהארננו, נסיים בכ"ז במדרש של תקווה המקשר אותנו לימי הרחמים והסליחות שאחר כותלנו. פסיקתא דרב כהנא פרשה יט סימן ג: "א"ר שמואל: דרכו של אב לרחם – כרחם אב על בנים (תהלים קג יג). ודרכה של אם לנחם – כאיש אשר אמו תנחמו (ישעיה סו יג). אמר הקב"ה: אנא עביד דידאב (כמו אב), אנא עביד דידאם (כמו אם). אנא עביד דידאב – כרחם אב על בנים (תהלים שם). אנא עביד דידאם – כאיש אשר אמו תנחמו (ישעיה שם). אמר הקב"ה: אנכי אנכי הוא מנחמכם (ישעיה נא יב)."